

que no fossin les que podien derivar de les alternatives morfològiques comentades.

Cal dir, però, que en algunes qüestions d'ortoèpia és probable que Fabra —si hagués tingut ocasió de tractar a fons el tema hauria aplicat els matisos que trobem en altres punts de la gramàtica: «tolerable en la llengua familiar», «ús habitual», «ús col·loquial», «acceptable només en aquest estil», etc. En aquest sentit, hem vist com en alguns casos aconsellava una pronúncia anòmala respecte a la grafia fixada per evitar una pronúncia encarcerada i poc natural. El que sí és cert és que en la majoria dels casos —pronúncies genuïnes— no s'han de fer distincions de registre.

En general, hem vist que Fabra considerava que els criteris de fixació de l'ortografia eren vàlids també per a la fixació de l'ortoèpia, ja que partia del principi que totes dues havien d'estar estretament relacionades.⁵⁰ El resultat

50. Vid. M. SEGARRA, *Història de la normativa catalana* (Barcelona 1985), ps. 12-14.

era la construcció d'una «llengua literària» —llengua nacional—, que es constituïa com a marc de referència tant per al registre escrit com per a l'oral.⁵¹

L'objectiu final, diríem avui, era sociolingüístic: aconseguir una unitat lingüística que servís per vertebrar una comunitat nacional, «Catalònia», a l'entorn d'una capital, Barcelona, que hauria d'esdevenir un centre d'irradiació cultural i lingüística com era París. Per a això, calia prèviament «convertir» Barcelona en París. Això és, que la llengua de la capital, enriquida amb l'aportació de tots els dialectes, esdevingués un model depurat de llenguatge, al qual de forma natural, en un futur, tothom procurés ajustar-se.

JOSEP ANTON CASTELLANOS

51. X. LAMUELA i J. MURGADES, *Teoria de la llengua literària segons Fabra* (Barcelona 1984), ps. 40-45.

Sobre les raons de Pasolini del 64, per Francesco Angelini

En un article publicat anteriorment en aquesta mateixa revista¹ tractàvem de dibuixar d'una manera general el panorama lingüístic i socio-cultural de la Itàlia contemporània fent referència a una intervenció de P. P. Pasolini de l'any 1964. Aquella intervenció havia provocat polèmiques i debats que avui dia, segons el nostre parer, continuen sent d'extrema actualitat perquè es compleix allò que d'alguna manera Pasolini havia «profetitzat».

Una de les tesis que Pasolini defensava en el seu assaig pretenia demostrar que la llengua italiana contemporània pateix les influències que hi exerceix la societat postindustrial, i hi provoca canvis no només d'ordre estrictament lingüístic, sinó també de caire cultural que, justament, es reflecteixen a la llengua.

Semblava que molts estudis sobre les tendències de l'italià contemporani reconeixien i convalidaven —indirectament— les tesis de Pasolini, però, d'en-

tre tots ha estat un² sobretot el que ens ha dut a fer una reflexió més aprofundida i més completa sobre el tema, reflexió que, basant-se en dades no només conceptuals, sinó també empíriques, vol verificar l'autenticitat de la creença que l'italià, de llengua de cultura i d'inspiració humanística (i privilegi d'uns quants) que era, s'està transformant en llengua comuna i abandona progressivament els lligams amb la seva tradició a favor d'una nova filosofia lingüística que en certa manera li ve imposada per la societat actual (que Pasolini havia anomenat neccapitalista i tecnològica).

A l'article al qual fem referència (i del qual aquest és la continuació) es posava l'accent sobre el fet que l'estudi de Nora Galli dei Paratesi³ demostra que s'ha produït un canvi pel que fa a l'estàndard de l'italià: que de Florència sembla que s'hagi desplaçat a Milà.

2. Vid. NORA GALLI DEI PARATESI, *Lingua toscana in bocca ambrosiana* (Bolonja 1986).

3. *Ibid.*

1. Vid. «Els Marges», núm. 36 (1987), ps. 103-107.

Ara bé, si fins a la fi del segon conflicte mundial semblava generalment acceptat el fet que encara fos Florència la seu de més prestigi de l'italià i si quaranta anys després es registra aquest desplaçament de l'italià estàndard cap al nord, a Milà, clarament es pot comprendre que el procés d'estandardització milanesa va començar a la postguerra i s'ha consolidat (o s'està consolidant?) al llarg de les quatre últimes dècades.

Doncs bé, si el «quan» de l'estandardització milanesa apareix prou clar, és natural plantejar-se ara el perquè d'aquesta mutació, d'aquest desplaçament cap al nord de l'italià estàndard.

La mateixa Nora Galli dei Paratesi respon aquesta pregunta quan diu: «[...] un altre fet important (quant a la "italianització" milanesa) és la diferència tipològica del dialecte milanes respecte a l'italià. Mentre que a Roma i a Florència hi havia un italià local, bé que peculiar, amb el qual, amb uns canvis mínims, hom es podia apropar a l'italià normatiu d'origen florentí, a Milà calia canviar de sistema lingüístic al més radicalment possible».⁴

És a dir, que Milà, amb una variant local improposable a nivell nacional, se n'ha alliberat i ha estat la primera a «italianitzar-se» i a adoptar el model fonètic del florentí depurat —model base de l'italià estàndard— a la seva realitat lingüística.

Tot i recalcant que Milà no és un pol estandarditzant sinó estandarditzat, «Milà és per tant no un pol estandarditzant sinó un pol estandarditzat, on la norma hi ha penetrat més»,⁵ en definir el concepte de llengua estàndard Nora Galli dei Paratesi observa: «Una altra característica intrínseca atribuïda a la llengua estàndard és la d'ésser "millor" funcionalment. Una forma de llengua no esdevindria estàndard si no fos intrínsecament a priori més adient per ésser-ho, més "desenvolupada", més "lògica", més apta per ésser emprada en la comunicació abstracta, escrita, etc.»⁶ i clarifica quina mena de procés d'estandardització és «la superposició d'una varietat escollida per raons extralingüístiques a un grup d'altres varietats, que a resultes d'això tendeixen a convergir en una llengua estàndard a través de graus diferents d'aproximació. La superposició completa i total de la llengua normativa no ha tin-

gut lloc de manera completa a cap punt de la geografia italiana».⁷

Ara bé, si aquest estudi demostra que a Milà s'ha (?) realitzat la «italianització» perquè ha esdevingut l'expressió de l'aproximació que més s'acosta a l'italià normatiu, «on és l'aproximació que més s'acosta a l'italià normatiu? Sense cap dubte, a Milà, és a dir, al nord-oest del país, del qual hem escollit Milà com a centre representatiu»,⁸ se'n desprèn que a Milà s'ha format (o s'està formant?) la nova llengua estàndard i que Milà ja ha esdevingut o esdevindrà (?) el pol estandarditzant de la nova llengua italiana, és a dir, el pol al qual ens adreçarem com a model de més gran prestigi, més funcional, més adient a la comunicació, que caldrà assimilar i imitar.

Doncs bé, no ho havia dit Pasolini que a Itàlia naixia l'italià nacional? Que no havia assenyalat Milà com a centre representatiu d'aquell «nou» italià tecnocràtic? (llavors, en època de *boom* econòmic, es parlava de triangle industrial, del nord industrialitzat de tipus europeu).⁹

7. *Ibid.*, p. 46.

8. *Ibid.*, p. 207.

9. Entre els estudis més recents sobre la problemàtica de la llengua italiana i la seva diferenciació hi ha el de Tullio DE MAURO, *L'Italia delle italie* (Roma 1987). Hi ha dos assajos interessantíssims dedicats a Pasolini (ps. 153-184). Tot i compartir-ne els continguts i les anàlisis, no podem considerar com un error clamorós el fet que Pasolini indiqués «una correspondència entre triangle industrial i triangle culturalment hegemònic» (ps. 163-164 i 181). Si bé és cert que a la intervenció de Pasolini de l'any 1964 hi ha algunes incorreccions terminològiques, que el seu discurs és propi d'un lingüista afectonat, etc., també és cert que per entendre'l correctament cal veure'n la intenció, reformulant-la per una banda en termes lingüístics apropiats i verificant-lo, per l'altra, a la llum de la situació actual. Pasolini no entenia per «triangle industrial» únicament una zona geogràfica inclosa entre tres ciutats determinades; també era símbol del prestigi naixent d'una Itàlia desprovincialitzada, econòmicament important, portador (el triangle), portadora (la Itàlia del triangle), d'un nou concepte de cultura (i, per tant, de llengua). El prestigi de les altres realitats regionals italianes era únicament cultural (no econòmic) i derivava de la cultura tradicional (humanística), que ja en aquella època comptava menys; o era també polític (Roma), però hem comprovat recentment que política i economia són, a Itàlia, dos mons del tot diferenciats i que fingeixen ignorar-se reciprocament. I també s'ha vist com han canviat el concepte de cultura i les formes de la seva difusió. D'altra banda, a Pasolini l'importava ben poc que la nova irradiació provingués d'una ciutat determinada (Milà, Gènova o Torí) o d'un conjunt de ciutats. Havia entès i procurava comunicar que el futur socio-polític-cultural d'Itàlia tenia l'origen allí, al nord, al nord-oest, ja que s'hi havia format la nova burgesia que acabaria transformant el país. Si de cas, la irradiació política potser tenia, llavors, altres orígens; tanmateix, ja l'ha

4. *Ibid.*, p. 10.

5. *Ibid.*

6. *Ibid.*, ps. 43.

Per tant, heus aquí que a partir d'aquestes importants assercions comencen a delinear-se les primeres confirmacions respecte a les tesis presentades per Pasolini l'any 64, confirmacions que podem completar afegint-hi noves dades i noves consideracions.

L'experiència neorealista va ser la primera a establir una base comuna al nivell oral i escrit de la llengua i la seva influència en certa manera s'havia afermat tant que ja l'any 62 —quan l'època neorealista estava pràcticament acabada— Baldelli, estudiant les variants d'alguns autors contemporanis, podia notar-hi la tendència a reduir els tons lírics de llur prosa amb formes més planeres, comunes, populars: «en aquesta situació [del predomini de la llengua o del dialecte en la comunicació escrita] prenen un notable relleu alguns escriptors més joves, de formació i aspiracions estilístiques ben diverses, que tendeixen però a una llengua cada cop més comuna, operant en una capa lingüística notable però raonable: escriptors d'ideals lingüísticament populars, però que eviten l'argot o el dialecte, o el limiten a una mesura feta tolerable, com dèiem, per una llarga tradició narrativa; o escriptors lingüísticament més complexos i literaris, però que s'esforcen a donar a llur literarietat un to llunyà del preciosisme, de la complaença aristocràtica, de l'exquisidesa abstracta. D'altra banda, si una llengua i una literatura han d'expressar sobretot les aspiracions fins i tot lingüístiques de la societat en la qual operen, bé caldrà dir que cap aspiració lingüística del nostre temps no és tan forta com la que tendeix a una llengua comuna i literària, com la que tendeix a alliberar-se del tancament del dialecte».¹⁰

Com es pot observar, les reflexions de Baldelli feien notar una tendència a la simplificació, que es mantenia en tot cas dins de la tradició literària italiana; la recerca d'una llengua comuna es desenvolupava en el respecte pels diferents nivells lingüístics de la llengua escrita, simplificant-los i adap-

entès tothom, i el temps l'ha confirmat; la política està subordinada a l'economia.

I, finalment, la mateixa Nora Galli dei Paratesi s'expressa amb els mateixos termes emprats per Pasolini, modificant la definició «trianque industrial» en «nord-oest del país» (vid. la nota 8).

10. I. BALDELLI, *Verso una lingua comune: Bassani e Cassola, «Letteratura»*, XXVI (1962); més tard a *Varianti di prosatori contemporanei* (Florència 1970), ps. 49-50.

tant-los a aquella exigència unificadora.

Fa poc G. L. Beccaria¹¹ fa observacions similars, modificades pel temps que ha passat: «[...] penso en l'empobriment i en l'estandardització de l'italià, que és cert que en aquestes dècades ha esdevingut més homogeni i uniforme però a costa d'anivellar-se, d'aplanar-se, amb una massa d'usuaris que ha crescut enormement, però cada cop més tendent a automatismes i conformismes evidents, a la recerca d'un instrument acceptable en forma de fórmula prefabricada. [...] La llengua sembla cada cop menys aquell producte recreat per cada individu, com era el dialecte per a la majoria dels italians de l'anterior generació, i podria tenir el perill d'esdevenir cada cop més un instrument acceptat en forma de fórmules prefabricades: un frasari-ideari, més que corporatiu en podríem dit tot terreny».

La similitud entre les observacions de Baldelli i les de Beccaria està en el fet que ambdós noten un anivellament, un aplanament de la llengua; però mentre que el primer els enregistra a l'interior de l'italià escrit i literari, el segon els detecta en una unificació lingüística de l'oralitat a hores d'ara ben identificable. El primer descrivia mutacions que es verificaven en el si de la tradició de l'italià culte i literari (la llengua de la burgesia *paleoindustrial*, per dir-ho com Pasolini) i el segon descriu els resultats del procés d'estandardització de la llengua oral amb unes característiques similars a les d'una ràdio-cassette enregistrada que, introduïda al moment oportú, rebobinada fins al punt desitjat i engegada, estaria en situació de satisfer les nostres necessitats comunicatives (la «nova» llengua italiana, la de la burgesia neocapitalista, per dir-ho una vegada més segons la definició de Pasolini).

Unes consideracions anàlogues —però partint d'un punt de vista sociològic més que lingüístic— trobem en G. Lonardi¹² a la presentació d'un recull d'assajos que justament tracten de la llengua italiana i de la relació que hi tenen els escriptors. Ell reconeix primer la «final unitat radiotelevisiva i d'autopistes dels italians; per tant, a hores d'ara «fets», a hores d'ara «uns» de llengua i cultura»,¹³ però subratlla després que aquella «[...] pacificació

11. G. L. BECCARIA, *Italiano* (Milà 1988), p. 251.

12. DIVERSOS AUTORS, *L'elaborazione periferica* (Pàdua 1981), ps. 3-13.

13. *Ibid.*, p. 12.

del panorama de la segona meitat del segle XX, portada a terme no segons el plantejament gramscian, sinó segons el de la industrialització i "americanització" del país ha provocat «[...] des-nivells de llengua i cultura».¹⁴

Confrontant les consideracions de Baldelli, de Lonardi i de Beccaria i afegint-hi les dades i les conclusions a les quals arriba Nora Galli dei Paratesi es pot notar clarament que les afirmacions de Pasolini eren exactes pel que fa a un dels nivells lingüístics —justament el fonètic.

És significatiu el fet de prendre consciència que hom va cap a una redefinició de l'italià estàndard; això significa no sols que som en plena fase de canvis, sinó també que, efectivament, la llengua italiana nacional s'està formant en aquesta època nostra. I aquesta es defineix comuna, al contrari d'allò que s'havia verificat en el passat, perquè individualitza un model inicial únic, acceptat pels parlants perquè era de més prestigi (les enquestes de les quals hem parlat més amunt demostren aquesta tendència) i estableix d'aquesta manera una mateixa base tant per a la llengua oral com per a l'escripta (un dels problemes més grans de la llengua italiana sempre ha estat el de l'enorme divergència entre una llengua literària [escripta], codificada i reconeguda, i les múltiples actuacions i diferències de la seva oralitat).

Es evident que les anàlisis entorn de les mutacions lingüístiques són molt més complexes i nombroses que no hem anomenat fins ara perquè no es limiten només a l'aspecte fonètic, sinó que impliquen de manera global tots els graus d'articulació de la llengua, des del fonètic al morfològic, des del sintàctic a l'estructural. I, a més, la comprovació dels canvis, la verificació de si s'han arrelat de manera definitiva a la llengua, té lloc seguint el lent i progressiu desenvolupament de la mateixa llengua; per tant, es produeix al cap de molts anys. No obstant això, ens sembla oportú fer notar que en aquesta segona meitat del segle els progressos de la tècnica sobrepassen en gran manera els del pensament, que els instruments dels quals disposem són d'una eficàcia tal que permeten la circulació immediata de descobertes, experiències, modes, informacions, etc., circulació de la qual la llengua, naturalment, no està exempta; en conseqüència, comprovacions que només

trenta anys enrere eren inimaginables a curt termini, avui, en canvi, són possibles, i no queda descartat que es puguin produir en temps molt més breu encara. Només cal confrontar les estadístiques del 61 amb les del 79 per adonar-nos de la mesura en la qual els *mass-media* (ràdio i televisió sobretot) han influït en l'alfabetització dels italians i per entendre fins a quin punt som capaços de constatar avui el procés d'estandardització que s'ha realitzat a Milà en el transcurs dels últims anys; heus aquí per què creiem que ja ens és possible de fer comprovacions més completes de les tesis que Pasolini va presentar el 1964.

Què és el que ha passat en aquest marge de temps?

En primer lloc, com ja hem vist abans, que l'italià estàndard ha canviat de seu: de Florència s'ha traslladat a Milà, ciutat que, avui com fa vint anys, representa simbòlicament el centre econòmic i comercial d'Itàlia, que és la imatge de la productivitat i de l'eficàcia, lloc en el qual tècnica i recerca científica signifiquen cultura i del qual aquestes s'escampen de manera homogènia per tota la península. També és un centre de difusió i d'homogeneïtzació terminològica a través de la comercialització industrial i dels béns de consum, a través de la publicitat i a través dels *mass-media*, que, tot i que en certa mesura s'expressen «per boca romana» (la televisió), penetren quotidianament i contemporàniament a les cases de la majoria dels italians.

En gran part és a través dels canals de la comercialització, de la publicitat i dels *mass-media* que ha entrat en l'italià actual una multitud d'estrangerismes. Han recobert algunes de les oscil·lacions italianes del lèxic familiar, quotidià (*slip, frac, stop, scotch, smog, shorts, spray*, etc.); en part s'han adoptat per significar nous conceptes, productes de la nova època (industrial i postindustrial), abans inexistents (*stock, part time, sit-in, black-out, boom, check-up, ticket, on, off* i un llarg etcètera que afecta els camps de la ciència i de la tècnica en els quals, encara que no els primers, no som els últims, sinó que importem i adoptem i —quan convé— produïm i exportem, expressant-nos en una llengua-macedònia molt sovint obscura i incomprendible i, en tot cas, sempre insegura.¹⁵

14. *Ibid.*, p. 13.

15. La bibliografia sobre els manlleus recents

No ens preocupem, òbviament, de la introducció de l'estrangerisme en ell mateix; benvinguts siguin els *show*, els *feed back*, i els *check-in*, si ens ajuden a parlar millor, a entendre'ns millor, a unificar la nostra llengua, com, per exemple, quan el mateix estat, en dictar els decrets i les lleis, divulga un terme com *ticket* en ocasió de la reforma (d'altra banda, fallida) de la sanitat. (Potser havia esperat —l'estat— que utilitzant aquest recurs obtindria dels italians —per analogia inconscient— la mateixa actitud de correcció i de respecte envers ell com la que tenen envers el propi estat aquells que usen els *tickets* per anar al cinema? És cert que ens estem «tecnològitzant», però per a una fusió completa entre cultura tecnocràtica i comportaments socials i lingüístics, individuals i col·lectius caldrà esperar encara una mica. Els processos evolutius són lents i nosaltres n'estem observant algunes de les fases). Benvinguts siguin els estrangerismes, diem, si ens ajuden a entendre'ns millor, com quan, anant a comprar un cotxe, ens proposen la forma *leasing*; si contribueixen a unificar la nostra llengua com en els casos en els quals, havent de fer-nos anàlisis nosaltres mateixos, demanem que ens facin un *check-up*.¹⁶

en l'italià és abundant. El treball més actual és el de G. L. Beccaria (*Italiano* [Milà 1988], ps. 217-245), en el qual, això no obstant, a causa del seu caràcter divulgatiu, no hi ha referències bibliogràfiques.

Per a una bibliografia gairebé completa sobre el tema *vid. Lingua toscana in bocca ambrosiana*, *op. cit.*, ps. 249-276; i F. BRUNI, *L'Italiano, elementi di storia della lingua e della cultura* (Torí 1984), ps. 135-143.

Volem subratllar que les observacions següents no estan inspirades per pretensions puristes en defensa de la llengua italiana. Al contrari, ens complau molt comprovar que potser s'està formant una llengua unitària comuna per a tothom. Tanmateix, no podem ignorar que l'entrada massiva d'aquests estrangerismes només amb el fet de la seva presència «no normalitzada» confirma que s'està duent a terme una certa modificació d'un altre dels nivells de la llengua: ens referim a l'aspecte morfològic de l'italià.

16. Recordem l'acudit d'aquell senyor que havia de comprar un electrodomèstic: entra en una botiga i demana al dependent: «Quant val aquell Philips?» «Vuit-centes mil, però... no es diu Philips, s'ha de dir filips.» «Ah, d'acord —fa l'home—. I aquella ponola, quin preu té?» «Nou-centes cinquanta, però... es diu fonola, no ponola.» «Bé, bé —diu el client—. I quan val aquell pilco?» «Un milió dues-centes mil —respon el dependent—, però... s'ha de pronunciar filco, no pilco.» «Funyeta, quina fassada de freus!», conclou aquell senyor i se'n va.

Deixant de banda la banalitat de l'acudit, constatem que si riem és perquè evidència el desfasament que es produeix entre la representació gràfica de la llengua i la seva producció

És de sempre que els barbarismes han alimentat la llengua italiana, de la mateixa manera que aquesta ha alimentat les altres llengües. Però és indubtable que l'italià ha aportat en els moments d'esplendor, quan Itàlia (les Itàlies seria millor) era portadora de cultura i de civilització, i ha rebut en èpoques de decadència, de subjecció, de mutisme.

Però aquestes observacions són vàlides si es refereixen a un passat més o menys remot, quan no existia Itàlia (si no és com a expressió geogràfica) i l'italià només era una llengua de cultura, escrita. El barbarisme entrava a través dels textos escrits i relliscava per damunt del cap dels italians. A Itàlia no es practicava la llengua italiana, sinó les llengües italianes, i si aquesta, la llengua italiana, adoptava paraules noves, aquelles, les llengües italianes, continuaven vivint sense saber-ho. En un país on dominava la ignorància, l'analfabetisme i la desunió lingüística (i política), importava ben poc que l'italià, gràcies als pocs que l'escrivien, s'enriquís amb paraules noves com *giardino*, *umorismo*, *disinvoltura*, *ragazzo*.¹⁷

Si bé és cert que des de sempre el problema del barbarisme ha interessat els puristes, contra el qual s'alçaven com a defensors de la puresa de la llengua (la llengua de qui? I quina llengua?), avui dia un tal fenomen pren dimensions diferents perquè de simple fet lingüístic que és esdevé també un fet social i cultural a partir del fet que s'estigui discutint, l'italià nacional s'està formant, s'està definint, s'està unificant, ara, a les acaballes del segle XX.

Des del punt de vista lingüístic, l'enorme adopció d'estrangerismes posa més en evidència quantes oscil·lacions hi ha encara presents a l'italià, com n'és d'íntestable la llengua (en el sentit de la poca consciència que en tenen els parlants) i a quantes i a quina mena d'empentes i batzegades està exposada. La majoria dels préstecs que ha

fonètica. És notori que el sistema gràfic de l'italià es caracteritza per la seva tendència a atribuir un grafema a cada fonema de la llengua. Per tant, es procura pronunciar, a partir de la grafia, sobre les lletres de les quals es componen els mots i es respecta la tipologia en relació amb el sistema fonètic.

Pel que fa als mecanismes del riure i als eufemismes, *vid. S. FREUD, Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten* (Frankfurt del Main 1958), i també N. GALLI DEI PARATESI, *Le brutte parole* (Torí 1978).

17. Cf. *Italiano, op. cit.*, p. 241.

rebut l'italià recentment (aproximadament des de la unitat fins a la Segona Guerra Mundial) són perfectament identificables tant per les nombroses terminacions en consonant (*sport, film, gas*), com per alguns neologismes que infringeixen la distribució normal de les paraules a la frase; l'exemple més típic és el de *ferrovia*, calcat de l'alemany *Eisenbahn*, paraula composta que en Italià hauria hagut de donar *via di ferro* (francès, *chemin de fer*) o *via ferrata*. Es troba també un considerable ús de les paraules compostes, molt més típica de les llengües germàniques, per la seva capacitat, en aquestes llengües, de crear «mots-imatge», font molt abundant de neologismes.¹⁸

Ara bé, si a la primera meitat del segle el fenomen era força limitat i comú a altres llengües europees,¹⁹ després de la Segona Guerra Mundial, tot i que continua sent un fet freqüent, assumeix, pel que fa a l'italià, unes dimensions molt més àmplies, que comporten una sèrie de problemes als quals no es pot donar solució immediata.²⁰

És cert que molts d'aquests barbarismes (sobretot anglicismes) són mo-

nosíl·labs o monosíl·labs dobles i que responen a una certa comoditat lexical en harmonia amb l'economicitat sintàctica.²¹ Però de l'anglès, és clar.

La llengua italiana té característiques ben diferents que, si no són oposades, estan molt allunyades de les de les llengües germàniques, tant en la formació del lèxic com en la de la sintaxi. I, a més, no trobem cap icasticitat en *by-pass* o en *fast-food*.²² Semblen sons en els quals ens és ben difícil de reconèixer significats. Aquests sons poden suggerir alguna cosa a aquells que tenen pràctica en llengües estrangeres, però en aquestes persones molt sovint els esmentats sons susciten l'estupor i el riure al mateix temps. Perquè no només s'adopta la paraula estrangera, sinó que també es té la pretensió de pronunciar-la «a l'estrangera», i d'aquesta manera s'obté un doble efecte còmic, per no dir ridícul: el primer és el d'introduir una «nota desafinada» a l'interior de la cadena parlada italiana; el segon és, naturalment, el de pronunciar malament la paraula en qüestió, tant si és en italià com en l'altra llengua.

Tot això, dit en termes lingüístics, significa introduir en italià fonemes nous o, com a mínim, enregistrar distribucions d'aquests fonemes noves o insòlites; significa inserir nexes consonàntics inicials, mitjans i finals nous; significa canviar el repartiment entre els nexes biconsonàntics i triconsonàntics existents; en una paraula, vol dir modificar el sistema morfològic de la llengua, cosa que produeix també canvis notables en la seva representació gràfica.

De fet, tenint present el nivell fonètic i el morfològic de l'italià, es fa evident que entre aquests i la grandíssima quantitat d'estrangerismes introduïts en aquests últims trenta anys subsisteix una relació ambigua de coexistència, relació que es fa encara més ambigua respecte a la codificació escrita de la llengua i, sovint, també respecte als significats dels quals són portadors alguns estrangerismes.

En primer lloc, alguns estrangerismes «no normalitzats», no adaptats a la llengua, es presenten amb dos nivells d'anomalia contemporània segons

18. Els mots compostos tenen una freqüència d'ús molt elevada en alemany i en anglès i en ambdues llengües és el sistema més econòmic per a la formació de neologismes.

a) al. *handschuh* (mà-sabata = sabata de la mà); franc. *gant*; esp. *guantes*; it. *guanto*.

b) angl. *skyscraper* (cel gratador = gratacel); franc. *gratte-ciel*; esp. *rascacielos*; it. *grattaciello*.

c) angl. *black-out* (negre del tot = interrupció del fluid elèctric, obscuritat absoluta); franc. *black-out*; esp. *apagón*; it. *black-out*.

En canvi, en italià la vitalitat de les composicions sempre ha estat baixa, fins al punt que, a les gramàtiques, hi tenen un lloc a part a causa de les peculiaritats que presenten pel que fa a les flexions. Si deixem de banda les composicions que fan servir els prefixos grecs o llatins (con- su- per- eco- necro-, etc), la freqüència dels quals és molt elevada, les altres unions de verb + substantiu, o adj. + adj., o subst. + subst., etc. S'empren molt menys sovint. Formes com *spazzamare, radioabbonato, radiogiornale (giornale radio), pallacanestro, palla a volo (pallavolo), autostrada, autoservizio, compravendita, velascivolo, tergicristallo, bancomata, bancomat*, etc. revelen la seva analogia amb els esmentats *Handschuh, skyscraper* i *black-out*.

19. En francès tenim *sport, film i gas*, però en espanyol trobem *deporte, película (filme), gas*, encara que després hi hagi *ferrocarril* calcat sobre l'italià *ferrovia*, que hauria hagut de donar *carril de hierro*. Noteu també que la -s en espanyol és un fonema distintiu —que es pronuncia— i també la terminació de moltíssimes paraules —signe de plural etc.

20. Que aquestes fenomenes té una importància especial ho confirma l'elevat nombre d'estudis que des del 1968 fins avui han tractat del tema, sobretot a partir de la primera edició d'*I linguaggi settoriali in Italia, op. cit.* Respecte a la rellevància del problema en altres països europeus, *vid. Italiano, op. cit.*, ps. 219-223.

21. «L'anglicisme té al seu favor alguns elements estructurals rellevants: l'economicitat sintàctica i una certa «comoditat» lexical» (*cf. Italiano, op. cit.*, p. 226).

22. «A més, té al seu favor la força, la icasticitat, la comoditat del monosíl·lab» (*ibid.*, p. 227).

la procedència. Si s'han introduït pel canal oral (ràdio, televisió) en resultarà ambigua la pronúncia i problemàtica la transcripció gràfica. Per exemple, sentint una paraula com *sketch* no només dubtem de la comprensió exacta dels seus fonemes ('sket), sinó que, al moment d'escriure-la, tindrem tendència a marcar /schec...?/. Si, en canvi, el terme ha entrat a través del canal de l'escriptura (la premsa), llegint-lo no només no sabem com pronunciar-lo, sinó que, com que ens és desconegut, no sabem ni què significa.

Aquest fenomen comporta notables problemes fins i tot des del punt de vista didàctic, perquè, en oposició a la «norma», haurem de dir als nostres alumnes que *sketch* s'escriu /sketch/ i no /schec...?/. D'altra banda, cal remarcar que, a més de la falta de correspondència entre pronúncia i escriptura, ens trobem davant d'una distribució atípica dels fonemes; el fonema (t) en posició final de paraula no té precedents en l'italià.²³

En segon lloc, alguns estrangerismes són introduïts amb llurs característiques intrínseques a les frases italianes: *il tuo look non è più in*. Aquest és un procediment que podria determinar un enriquiment, no cal dubtar-ne, però en una frase com l'esmentada es barregen diferents nivells lingüístics que conserven les peculiaritats pròpies: el de l'italià (*il, tuo, non, è*), el de l'anglès (*look, in*) i una possible intecanviabilitat (it. *in*, angl. *in*). Tot plegat referit a un significat que podria ser de difícil comprensió).

En tercer lloc, hi ha estrangerismes que no presenten dificultats en llur adopció perquè es presenten amb les especificitats necessàries per ser assimilats com a tals en la llengua (*sponsor, manager, flipper*, etc.).²⁴ Un cop introduïts, es prenen com a arrels a les quals es poden afegir terminacions ita-

lianes i formar neologismes com *sponsorizzare, manageriale, flippato*. Fet sens dubte positiu i ric de noves possibilitats lingüístiques però que confirma el canvi de tendència de la llengua italiana que es resol cercant l'enriqueiment, l'evolució i la normalització lingüística no ja a través de la inspiració en una tradició que li és pròpia, sinó adoptant esquemes i fórmules i principis que li eren estranys.

D'exemples se'n podrien fer molts i, deixant volar la fantasia, es podrien arribar a concebre infinits enunciacions estranys (n'hi hauria prou potser de gravar la tele o la retransmissió d'un partit de bàsquet o parar-se a transcriure el diàleg entre dos afeccionats als ordinadors); seria suficient prendre com a referència una sèrie de textos ja publicats que, sense necessitat d'invenccions artificials, presenten totes les característiques d'aquella llengua d'inspiració *punk-tecno-mass-medial* que, encara que pugui semblar que es basa en procediments irònics, de fet barreja amb extrema desimboltura italià, anglès i argot creat un nou «mixtilingüisme» a la italiana.²⁵

Són «modes» lingüístiques que ens indiquen que alguna cosa es mou, que alguna cosa està canviant en profunditat, de la mateixa manera que el llenguatge estudiantil (més tard esquerrà) va ser la primera mostra dels canvis que han tingut lloc en la història més recent (i no només en lingüística).

Es novament una frase de G. L. Beccaria²⁶ que ens dona peu per arribar

25. «Una self-made star non del rock ma della canzone made in Italy. E un LP dei Mattia dell'hit parade, estremamente competitivo con la produzione USA. Una grossa performance del gruppo, che grazie a sponsor e spot pubblicitari ha ora raggiunto il top: un record assoluto nelle vendite. La musica italiana che non ricorre al revival ha ora più sprint. La supportano già milioni di fans». Ho provato a inventare, ne è venuto fuori un (orrendo) possibile enunciato.» (cf. *Italiano*, op. cit., p. 218). Però, encara que G. L. Beccaria inventa l'«horrible enunciato», ja existia una considerable bibliografia en la qual es troben totes les característiques de l'«horrible enunciato». «Mi congratulo con voi per aver creato i vostri two giornali, thank you very grazie. [...] Io invece vi scrivo per diffenderla (la pubblicità dei biscotti) because: PRIMO faccio parte della pubblicità (sono quello con il bomber nero e molto gel che sorride due volte in primo piano). [...] nella mia compagnia piena di galli di Dio e di sfitinzie c'è un problem. Se io o qualcun altro parliamo in paninaro veniamo slummati troppo male. [...] Datemi un consiglio per farlo capire alla mia company [...] Un computer da sballo (pubblicità Philips).» «Salotto megagalattico cerca galli e sfitinzie per party da sballo (pubblicità mobilificio Eurocasa)» (cf. L. COVERI, *Italiano e oltre* (Florència), 3/88, ps. 107-111).

26. Cf. *Italiano*, op. cit., ps. 252-253.

a les primeres conclusions de caire lingüístic: «i, això no obstant, acaben de sortir de la closca del dialecte (els subalterns, llegeixi's els treballadors, el poble, la massa) i encara no han tingut temps d'aprendre aquell italià seu, i vet aquí que ja no n'hi ha prou».

Ben bé així, doncs. La gent encara no ha desaprès el dialecte i encara no ha acabat d'aprendre l'italià quan l'italià canvia, es modifica, s'unifica i esdevé una llengua comuna.

Si volguéssim estudiar els comportaments lingüístics dels italians d'avui n'hi hauria prou de dividir l'actual població italiana basant-nos en el tipus d'educació lingüística que ha rebut. En sortirien tres grans capes de persones dividides per edats que, preses com a símbol i expressió d'èpoques tan diferents —encara que apropades en el temps— podríem repartir així: els que van néixer abans de la Segona Guerra Mundial (que avui tenen més de 50 anys); els que van néixer després de la Segona Guerra Mundial fins al 1955 (que avui tenen de trenta a quaranta anys); els que van néixer després del 1956 (els actuals joves i molt joves).

Doncs bé, les persones que pertanyen a la primera capa van rebre una primera educació lingüística purament dialectal que ha estat seguida per una segona educació caracteritzada per la italianització, però que ha seguit dos itineraris successius: el primer correspon a l'aparició de la televisió, que era portadora d'un italià tradicional, culte i acurat; el segon correspon a la massificació dels *mass-media* (ràdio, televisió, premsa, publicitat), que eren (i són) portadors de l'italià tecnològic.

Les persones de la segona capa van rebre una primera educació lingüística dialectal abandonada de seguida en favor de la italianització, que va ser marcada pel període contemporani de l'obligatorietat escolàstica —inspirat en la tradició de l'italià literari— i del de la massificació dels *mass-media* —portador de l'italià tecnològic—, i comparteixen amb la societat els desequilibris provocats pel pas d'una època (convencionalment anomenada tradicional i criticada en mesura diferent per tot-hom) a una altra. (L'article publicat per Pasolini correspon més o menys a aquest període.)

Les persones de la tercera capa lingüísticament es van formar en una escola en plena crisi (en la qual no se sabia [i no se sap] quin italià cal ensenyar i com cal ensenyar-lo) i en una

societat dominada pels *mass-media*; convivint amb uns avis (les persones de la primera capa) amb una formació lingüística tridimensional (feta de dialecte, italià humanístic i italià tecnològic) i amb uns pares (els de la segona capa) que havien perdut progressivament la dimensió dialectal, no havien assimilat l'italià humanístic i estaven esclafats pel pes sempre en augment d'una societat que els obliga a fer eleccions lingüístiques prefabricades, amb uns comportaments lingüístics molt contrastants i vacillants. Entre aquestes persones (els joves i molt joves actuals) si les prenem com a model lingüístic, hi ha aquelles que donen com a resultat el parlar *paninaro*.²⁷

Per tant, si s'està d'acord a reconèixer que la llengua italiana es redifineix i s'aferma sobre bases noves, i si avui es volgués fer un balanç dels canvis que s'hi han introduït respecte a l'italià tradicional (deixant el marge de temps necessari per comprovar si aquests canvis es consoliden o no, encara que sembla que ja s'han afermat d'una manera estable però que estiguin a l'espera d'una «normalització») podríem trobar:

1. Que l'italià estàndard ja no és a Florència, sinó a Milà.

2. Que han entrat a formar part de la llengua —encara no «normalitzades»— moltíssimes paraules estrangeres d'origen anglo-saxó.

3. Que la llengua s'ha enriquit amb nous fonemes i que en presenta una nova distribució.

4. Que existeixen nous nexes de vocals i consonants i noves possibilitats combinatòries en les diverses posicions de la paraula.

5. Que els nexes biconsonàntics i triconsonàntics s'han ampliat.

6. Que estem davant una disfunció entre el sistema fonètic i la seva representació gràfica.

7. Que molts neologismes es formen afegint prefixos o sufixos a estrangerismes presos com a arrels de la paraula.

8. Que la traducció de molts estrangerismes dona com a resultat paraules compostes no usuals en la morfologia de l'italià.

9. Que molts estrangerismes adoptats tal qual inclouen un significat obscur que determina incomprensió si s'insereixen en frases de les quals formen el nucli principal.

27. Cf. la nota 25.

10. Que es registra una nova formació de plural en -s.²⁸

La llengua italiana comuna, l'estàndard, l'homologada, per tant, és inestable en la vida i la societat actual. I és inestable perquè ningú no s'atreveix a definir-ne (o a redefinir-ne) els caràcters essencials, ningú no gosa acceptar o reconèixer que els trasbalsos que ha patit l'han modificada i que ara es presenta amb altres característiques i potencialitats. I ningú no hi pot fer res, tant si ens agrada com si no. Ben cert que no seran les lamentacions dels puristes que tornaran a l'italià la puresa, ni es pot modificar l'evolució d'una llengua a toc de decret llei (però des d'aquest punt de vista no hi ha cap problema: Itàlia no té ni política lingüística ni política cultural).

Són els parlants que fan la llengua i que s'hi reconeixen, i la llengua és el reflex de llur societat. Però el camí cap a una llengua comuna a Itàlia (com ha passat en altres bandes) no ha estat volgut pels italians; ni ha estat conseqüència d'una exigència social per la conquesta d'interessos comuns; i tampoc no s'ha portat a terme amb la consciència d'una tradició que cal defensar i que cal enriquir. La llengua ha estat imposada per la societat i no a la societat, per la qual cosa és la societat (el qui la domina, el qui mana, qui decideix) que ens ha donat la llengua comuna que tenim i de la qual ens servim com a instrument (no com un patrimoni adquirit, interioritzat, llegat, del qual extreure nova saba per entendre i expressar el que ens envolta), un instrument que utilitzem com un objecte que, un cop usat, s'arracona i se substitueix.

Les exigències del món tecnològic ens han fet marginar (o ens empenyen a fer-ho) tant els dialectes com l'italià de la nostra tradició i ens els han substituït per una llengua d'«usar i llençar», segons el model dels productes que comercialitza.

I això ha pogut succeir perquè Itàlia ha hagut de viure les peripècies del nou món mancada d'una llengua uni-

tària prou arrelada en la consciència dels italians, i com que no ha estat capaç de reconvertir la que tenia dins seu ha agafat el que se li oferia. Itàlia ha arribat al llindar de la societat post-industrial carregada, és cert, d'un pas-sat riquíssim i il·lustre, però que, igual com en el seu passat polític, caracteritzat per l'eterna divisió, era expressat mitjançant una llengua més coneguda fora d'Itàlia que a dins — i en la qual molt pocs es reconeixien — o per mitjà de moltes llengües integrants d'una tradició oral que, com totes les tradicions orals, és destruïda i enterrada pel temps i que només el temps és capaç de desenterrar per fer-la reviure i sobreviure en la consciència dels homes.

La riquesa d'Itàlia és una riquesa d'altres temps i la seva llengua expressava aquell patrimoni antic i n'era el reflex.

Modificats els valors ètics, filosòfics, polítics i socials, la llengua italiana ja no era capaç d'expressar-los. Per adaptar-se als nous temps calia canviar de filosofia, fins i tot lingüística, i l'italià comú i nacional ha nascut així, canviant de filosofia i perseguint els temps que se li escapaven.

L'italià comú ha nascut i s'està consolidant a força d'espots publicitaris, de marketing, d'esponsorització, de *budget(s)* i de *self-service*; amb els *zoom*, els club(s), els flirt(s), els estand(s), el golf, el tennis i el surf; acompanyat pel pop, pel punk, pel rock, pels *show(s)*, pels *long-playing* i per les vamp(s);²⁹ seguit pels *blu jeans*, per les *timberland*, pels bomber(s) i pels *shorts*; i s'acaba d'adobar amb el *smog*, els *soft(s)*, els *stress*, els *on*, *out*, *off*, *in*. En una paraula, l'italià s'està modelant i completant proveint-se de fonemes, lèxics i estructures noves i, per la seva banda, distribuïnt-los a aquells sectors que més necessitaven la nova filosofia social, l'homogeneïtzació, la uniformitat i el consens. Ens referim a aquells sectors que representen de manera més emblemàtica la nostra societat: el sector comercial, del temps lliure, de l'esport, de l'espectacle, de la música lleugera, de la

28. És molt freqüent sentir llegir la «s» com a signe de plural d'una paraula estrangera, acompanyada de l'article plural normal italià. «Vi ricorrono i managers (all'anglicismo) il ceto impiegatizio, i giornalisti» (cf. *Italiano, op. cit.*, p. 242). I algunes ratlles més avall es pot llegir: «Ma lo si preferisce perché il forestierismo incute sempre un certo rispetto, fa efficienza, progresso. Manager, rispetto a dirigente porta con sé la capacità evocativa dell'ambiente americano o del suo prestigio.»

29. L'única paraula de gènere femení que, juntament amb *hall*, hem detectat. A desgrat de tots els moviments feministes de les últimes dècades i de les conquestes socials i culturals que han obtingut, les feministes veuen *surclassatè* les seves legítimes aspiracions envers una igualtat fins i tot lingüística per una nova onada de neotrangerismesmasclismes. Sobre els masclismes a la llengua. cf. *Italiano e oltre, op. cit.*, núm. 3 (1987), ps. 99-100 i 108-112.

moda juvenil i dels *mass-media*.³⁰ Els canvis notables que s'han produït i que s'estan produint intensifiquen el desenvolupament de les activitats d'aquest sector —que són els que caracteritzen més de prop el pas de la nostra vida quotidiana— el llenguatge dels quals condiciona els nostres comportaments lingüístics espontanis perquè ens imposa els seus.

És cert que es continuarà discutir sobre la immortalitat de l'ànima, del valor civil i de l'amor,³¹ i tot això es podrà fer utilitzant els registres de l'italià d'inspiració humanística.

30. «Afegiu-hi que l'atac de l'anglès no és generalitzat. Els sectors més interessats són sobretot el comercial, després el del temps lliure i de l'esport i, finalment, els sectors de l'espectacle, de la música lleugera, la moda juvenil i la llengua dels *mass-media*» (cf. *Italiano*, op. cit., ps. 241-242.)

31. En moltes ocasions ha estat remarcada la gran expressivitat de la llengua italiana respecte a la seva escassa comunicabilitat; «[la llengua italiana] té un vocabulari nacional per discutir sobre la immortalitat de l'ànima, per exaltar el valor civil, per plorar sobre un amor perdut, però hi falta un vocabulari acceptat per tothom per parlar de les mil petites coses de la vida de cada dia» (cf. *I linguaggi settoriali in Italia*, a cura de G. L. BECCARIA [Milà 1973], p. 7).

Però, de quina ànima parlem avui dia?; d'aquella comuna de Dante i Petrarca o d'aquella que batega a l'interior de fàbriques robotitzades? Quin és l'actual valor civil, si no el del fabricant d'un nou prototip? I l'amor, on el trobem, si no a l'interior dels sinistres gratacels, d'edificis amuntegats que ens esclafen? Pertorbat pel *stress*, per ritmes frenètics, per les deixalles nuclears que no se sap on llençar, embrutit per les cues inacabables que fem en tornar del *week-end*; ensopit pel parlar mecànic de la televisió. Quan parlem d'aquesta ànima, d'aquest valor civil i d'aquest amor, quina llengua fem?

Ara s'entenen millor les paraules de Pasolini quan parlava de la inspiració «tecnocràtica» de la «nova» llengua italiana; les qüestions lexicals si que formaven part del seu raonament, però enteses com a canvi d'inspiració lingüística, com a abandó de la tradició cultural, com a canvi d'orientació en l'àmbit de la innovació i de l'evolució lingüística. No és això el que està succeint?

FRANCESCO ANGELINI
traducció de Genoveva Gómez

L'estètica en Maians i Siscar, per Jesús Pérez Magallón

A Ramon Pla i Arxé

L'estètica del segle divuit

El segle de les llums és el marc temporal i intel·lectual on té lloc el que Cassirer anomena «*La elaboración de la conciencia filosófica del arte*»;¹ allò que Abrams, tot utilitzant altres paràmetres, descriu com un plantejar i respondre les qüestions estètiques «*en términos que vinculen el arte al artista antes que a la naturaleza externa, al auditorio, o a los requerimientos internos de la obra misma*»;² o el que més recentment J. Chouillet ha qualificat d'una «*élucidation du réel sensi-*

ble».³ Aquest moviment del pensament està enquadrat en l'esforç col·lectiu de clarificació i d'illuminació que té lloc durant el segle divuit adreçat a separar la reflexió teòrica occidental del prestigi i de la influència de la teologia i de la metafísica. En altres paraules, la centúria il·lustrada és testimoni de la conformació de l'estètica moderna, tal com seria configurada per Hegel sobre l'obra de Kant.

No ve al cas fer un compendi o breu resum d'allò que és l'evolució de l'especulació estètica al llarg del segle.⁴ L'empenta, per una banda, que rep aquesta reflexió del cartesianisme racionalista, patent en l'obra de precep-

3. J. CHUILLET, *L'esthétique des Lumières* (París 1974), p. 8.

4. A més d'aquestes obres citades, es poden veure la clàssica de W. FOLKERSKI, *Entre le Classicisme et le Romantisme* (Cracòvia 1925); els manuals de Boussanquet o R. Bayer, així com estudis monogràfics com els de R. L. Brett sobre Shaftesbury o de Y. Belaval sobre Diderot.

1. E. CASSIRER, *La Filosofía de la Ilustración* (Mèxic 1972), p. 307.

2. M. H. ABRAMS, *El espejo y la lámpara: teoría romántica y tradición crítica acerca del hecho literario* (Buenos Aires 1962), p. 13.